

SYTUACJA FINANSOWA INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTW ROLNYCH FADN Z OBSZARÓW O ODMIENNYCH UWARUNKOWANIACH ZASOBOWYCH ROLNICTWA – PODOBIENSTWA I RÓŻNICE¹

Streszczenie: Celem artykułu było określenie różnic i podobieństw w sytuacji finansowej indywidualnych gospodarstw rolnych FADN z podziałem na typy produkcyjne, klasy wielkości obszarowej wyrażone w hektarach użytków rolnych (ha) i klasy wielkości ekonomicznej wyrażone w ESU. W pierwszej części rozważań dokonano przeglądu definicji sytuacji finansowej gospodarstw rolnych i sposobów jej pomiaru. Następnie pogrupowano województwa w Polsce i powiaty w Wielkopolsce na obszary różniące się uwarunkowaniami zasobowymi rolnictwa oraz porównano wskaźniki sytuacji finansowej gospodarstw rolnych z tych obszarów według ich typów produkcyjnych, klas wielkości obszarowej oraz ekonomicznej w ESU. Na podstawie wyników analiz odrzucono hipotezę opracowania głoszącą, że im większe obszarowo (ha) lub ekonomicznie (ESU) gospodarstwo rolne tym wyższe są jego wskaźniki sytuacji finansowej w stosunku do gospodarstw posiadających mniejszy areal użytków rolnych lub siłę ekonomiczną.

Słowa kluczowe: sytuacja finansowa, rolnictwo, zasoby.

1. WSTĘP

Na sytuację finansową gospodarstw rolnych wpływa szereg czynników. Ich oddziaływanie znajduje odzwierciedlenie w dochodach z gospodarstwa rolnego, które decydują zarówno o konsumpcji jego właścicieli, jak i podejmowanych przez nich inwestycjach. Dochody gospodarstwa rolnego przesądzają również o zdolności do zaciągania zobowiązań. W literaturze wskazuje się, że ze względu na wyższe dochody, gospodarstwa większe obszarowo i ekonomicznie są w większym stopniu zdolne do realizacji inwestycji. Podkreśla się również, że charakteryzują się one lepszą sytuacją finansową niż gospodarstwa mniejsze. W związku z tym *celem opracowania było określenie różnic i podobieństw*

¹ The project was funded with the means of the National Science Centre awarded based on decision No. DEC-2012/07/D/HS4/01601.

w sytuacji finansowej indywidualnych gospodarstw rolnych FADN² z podziałem na typy produkcyjne, klasy wielkości obszarowej wyrażone w hektarach użytków rolnych (ha) i klasy wielkości ekonomicznej wyrażone w ESU³. Zastosowano również podział tych gospodarstw na zlokalizowane na obszarach różniących się uwarunkowaniami zasobowymi rolnictwa w skali kraju lub województwa wielkopolskiego, zakładając że gospodarstwa z obszarów o korzystnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa posiadają wyższe wskaźniki sytuacji finansowej niż gospodarstwa z obszarów o gorszych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa. *W opracowaniu postawiono hipotezę, że im większe obszarowo (ha) lub ekonomicznie (ESU) gospodarstwo rolne tym wyższe są jego wskaźniki sytuacji finansowej w stosunku do gospodarstw posiadających mniejszy areal użytków rolnych lub siłę ekonomiczną.* Wykorzystano wskaźnik sytuacji finansowej, który stanowiła odwrotność wskaźnika ogólnego zadłużenia, a więc relacja dochodu z gospodarstwa rolnego do zadłużenia ogółem w zł. Zakres czasowy badań objął lata 2004–2012, przestrzenny Polskę ze szczególnym uwzględnieniem województwa wielkopolskiego, zaś podmiotowy indywidualne gospodarstwa rolne, prowadzące rachunkowość rolną FADN.

2. SYTUACJA FINANSOWA GOSPODARSTW ROLNYCH I SPOSOBY JEJ POMIARU

Sytuacja finansowa podmiotów gospodarczych jest szerokim pojęciem gdyż wpływa na nią szereg czynników warunkujących jego dochody. Wśród nich wymienić można wyposażenie w środki trwałe i obrotowe, ceny sprzedawanych produktów i koszty ich wytworzenia. Również w rolnictwie od sytuacji finansowej gospodarstw zależy ich zdolność do utrzymania się na rynku w warunkach konkurencji. Najbardziej syntetycznym miernikiem sytuacji ekonomicznej indywidualnego gospodarstwa rolnego jest wartość dochodu z działalności rolniczej. Stanowi on podstawowy cel ekonomiczny, a w tradycyjnych gospodarstwach indywidualnych jest wręcz egzystencjalny⁴. Jego poziom przesądza o wypełnianiu przez nie zarówno funkcji konsumpcyjnej jak i produkcyjnej wpływając na stopę akumulacji, która wynika ze zdolności gospodarstwa do inwestowania. Powtarzając za D. Czerwińska-Kayzer przez inwestycje w gospodarstwie rolnym

² FADN (ang. Farm Accountancy Data Network) – System Zbierania i Wykorzystywania Danych Rachunkowych z Gospodarstw Rolnych, Instytut, 2017, <http://www.ierigz.waw.pl/prace-badawcze/fadn>, [14.02.2017].

³ ESU (ang. European Size Unit) – Europejska Jednostka Wielkości. Wyraża się za jej pomocą wielkość (siłę) ekonomiczną gospodarstw rolnych, czyli ich dochodowość. 1 ESU=1200 EUR, Z. Foriańczyk, S. Mańko, D. Osuch, R. Płonka, *Wyniki Standardowe 2013 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN Część I. Wyniki Standardowe*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2014, s. 4.

⁴ J.St. Zegar, *Strategie polskiego rolnictwa po akcesji do UE*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2003, nr 3, s. 68.

rozumie się: „powiększenie potencjału wytwórczego poprzez zakup ziemi rolnej, zwierząt hodowlanych, budowę lub rozbudowę budynków gospodarczych i budowli, zakup maszyn i urządzeń rolniczych w celu stworzenia, powiększenia lub odtworzenia zużytych składników majątku trwałego w gospodarstwie”. Są to tzw. inwestycje rzeczowe, które mają największy udział w nakładach inwestycyjnych gospodarstw rolnych⁵ stąd zapewne są przedmiotem zainteresowania wielu autorów zajmujących się tym zagadnieniem⁶. Za inwestycje uznają oni działania związane z reprodukcją prostą (odtworzenie zużytego majątku produkcyjnego) oraz rozszerzoną, a więc inwestycje rozwojowe. W przypadku gospodarstw rolnych, podobnie jak w innych podmiotach, warunkiem rozwoju ich działalności jest nie tylko odtwarzanie majątku produkcyjnego, ale przede wszystkim dokonywanie inwestycji rozwojowych na rzecz modernizacji posiadanego majątku⁷, co ma związek głównie z inwestycjami rzeczowymi. W polskim rolnictwie są one szczególnie ważne, chociażby ze względu na fakt znacznego zużycia środków trwałych, które według szacunków GUS wynosiło w 2011 r. aż 76,8% i w stosunku do 1990 r. uległo niemalże podwojeniu, gdyż w 1990 r. wynosiło zaledwie 42,8%⁸.

Ważnym źródłem finansowania inwestycji w rolnictwie jest kredyt, choć jak wynika z badań D. Kusza inwestycje w gospodarstwach rolnych są realizowane głównie poprzez wykorzystanie kapitału własnego i środków pomocowych uzyskanych na ten cel z funduszy UE. Dopiero w dalszej kolejności finansują je

⁵ Szerzej zob. D. Czerwińska-Kayzer, *Rola inwestycyjnych kredytów preferencyjnych w przemianach strukturalnych rolnictwa indywidualnego*, Niepublikowana rozprawa doktorska przygotowana w Akademii Rolniczej w Poznaniu w 2001 roku, s. 38.

⁶ Szerzej zob. W. Czubał, *Nakłady inwestycyjne w rolnictwie polskim w kontekście wdrażania Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej*, [w:] A. Czyżewski (red.), B. Klepacki (red.), *Problemy rozwoju rolnictwa i gospodarki w pierwszej dekadzie członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, PTE, Warszawa 2015; D. Kusz, S. Gędek, R. Kata, *Egzogeniczne uwarunkowania inwestycji w rolnictwie polskim*, [w:] Czyżewski A. (red.), Klepacki B. (red.), *Problemy rozwoju rolnictwa i gospodarki narodowej w pierwszej dekadzie członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, PTE, Warszawa 2015; M. Śmiłgak-Krajewska, M. Just, *Inwestycje rzeczowe w gospodarstwach rolnych w województwie wielkopolskim w latach 2009–2011*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2013, nr 103; D. Kusz, *Inwestycje produkcyjne w gospodarstwach rolniczych korzystających ze wsparcia finansowego Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2013, nr 103.

⁷ T. Sobczyński, *Ocena możliwości rozwojowych gospodarstw rolniczych Unii Europejskiej na podstawie inwestycji netto w latach 1998–2008*, „Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis, Oeconomia” 2011, nr 291 9; A. Grzelak, *Ocena procesów reprodukcji majątku gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość rolną (FADN)*, „eZagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2014, t. 340 nr 3; A. Grzelak, *Determinanty zasobowe procesów reprodukcji majątku gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość rolną (FADN)*, „Rocznik Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2015, t. XVII, z. 2; R. Kata, *Problem wykorzystania kredytu bankowego w finansowaniu rolnictwa w Polsce i w innych krajach Unii Europejskiej*, „Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia” 2010, nr 3.

⁸ D. Kusz, S. Gędek, R. Kata, *Egzogeniczne uwarunkowania...*, dz. cyt., s. 57.

kredyty preferencyjne i komercyjne, zaś marginalne znaczenie mają pożyczki. Takie wyniki mogą być jednak efektem doboru próby badawczej, którą stanowiły gospodarstwa realizujące inwestycje ze środków UE z województwa o najniższej aktywności inwestycyjnej rolników (podkarpackie)⁹. A. Daniłowska na podstawie przeglądu literatury wyróżniła natomiast 16 determinant zaciągania kredytów przez indywidualne gospodarstwa rolne w Polsce, grupując je w siedem kategorii zbiorczych. Wśród determinanty zbiorczej pod nazwą potencjał produkcyjny gospodarstwa wymieniła: obszar użytkowanej ziemi (własnej i dzierżawionej), majątek trwały oraz zasoby siły roboczej¹⁰, co dowodzi iż wyposażenie w klasyczne czynniki wytwórcze stanowi zarazem determinantę zaciągania kredytów przez gospodarstwa, jak i kredyty mogą finansować zwiększenie tego wyposażenia. Gospodarstwa korzystające z kredytów charakteryzują się większym obszarem i majątkiem produkcyjnym, a tym samym mają lepsze możliwości zabezpieczenia kredytów i dostęp do nich¹¹. Syntetycznym wskaźnikiem, który pokazuje sytuację finansową gospodarstwa rolnego i wynika bezpośrednio z wartości jego dochodów, jak i zaciągniętych przez nie zobowiązań jest wskaźnik stanowiący odwrotność wskaźnika zadłużenia ogółem, rozumianego jako relacja dochodu z działalności rolniczej (licznik) do wartości zobowiązań długoterminowych i krótkoterminowych (mianownik). Im jest on wyższy tym większa zdolność gospodarstwa do regulacji zobowiązań i jego wypłacalność. Tak rozumiany wskaźnik, oznacza więc dochód przypadający na jednostkę zobowiązań i im jest on wyższy tym korzystniejsza sytuacja finansowa gospodarstw rolnego, bowiem wypracowuje ono wyższy dochód względem zaciągniętych zobowiązań. W artykule wskaźnik ten nazwano wskaźnikiem sytuacji finansowej gospodarstwa rolnego. *W związku z tym postawiono hipotezę, że im większe obszarowo (ha) lub ekonomicznie (ESU) gospodarstwo rolne tym wyższe są jego wskaźniki sytuacji finansowej w stosunku do gospodarstw posiadających mniejszy areal użytków rolnych lub siłę ekonomiczną.* Zatem w przypadku gospodarstw większych spodziewano się lepszej ich sytuacji finansowej niż w gospodarstwach mniejszych. Zakres czasowy badań obejmował lata 2004–2012, podmiotowy wszystkie gospodarstwa indywidualne prowadzące rachunkowość rolną FADN ze szczególnym uwzględnieniem gospodarstw z województwa wielkopolskiego, zaś przestrzenny poszczególne regiony (województwa) w Polsce i powiaty w Wielkopolsce, uszeregowane względem uwarunkowań zasobowych rolnictwa w skali regionalnej lub lokalnej.

⁹ D. Kusz, *Inwestycje produkcyjne w gospodarstwach rolniczych korzystających ze wsparcia finansowego Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2013, nr 103, s. 68, 73–75.

¹⁰ A. Daniłowska, *Mikroekonomiczne determinanty zaciągania kredytów przez gospodarstwa indywidualne w Polsce*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2005, t. VII, z. 4, s. 92.

¹¹ Szerzej zob. A. Grzelak, *Ocena procesów reprodukcji majątku...*, dz. cyt.

3. UWARUNKOWANIA ZASOBOWE W POLSCE ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM WIELKOPOLSKI

W artykule zostało wykorzystane podejście badawcze umożliwiające uporządkowanie województw i powiatów w Wielkopolsce względem uwarunkowań zasobowych rolnictwa w stosunku do obszarów referencyjnych. Tymi obszarami była Polska dla województw oraz Wielkopolska dla powiatów. Wykorzystano analizę porównawczą obszaru badanego z referencyjnym. Zastosowano wartości median dla Polski i Wielkopolski, w zakresie wyposażenia ilościowego (udział użytków rolnych w powierzchni ogółem, wielkość gospodarstwa, liczba ciągników i przyczep wykorzystywanych rolniczo) i jakościowego (wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, liczba osób z wykształceniem wyższym rolniczym pracujących w rolnictwie, wydatki inwestycyjne) w celu rangowania względem nich odpowiednio województw i powiatów w zakresie uwarunkowań zasobowych do produkcji rolnej. Tym samym obszary referencyjne stanowiły rolę wzorców, a zastosowanie mediany dla Polski i Wielkopolski pozwoliło na klasyfikację województw i powiatów względem uwarunkowań zasobowych. Obszarom, które posiadały wyposażenie w poszczególne zasoby niższe o więcej niż 5% poniżej mediany przypisano wartości -1, tym które posiadały wyposażenie w poszczególne zasoby wyższe o więcej niż 5% powyżej mediany przypisano wartości +1. Tym które posiadały wyposażenie w poszczególne zasoby wyższe/niższe o 5% powyżej/poniżej mediany przypisano wartości 0. Obszary w ocenach których przeważały wartości +1 nad -1 i 0 uznano za posiadające dodatnie (korzystne) uwarunkowania zasobowe do produkcji rolnej (względem obszarów referencyjnych). Obszarom w ocenach których przeważały wartości -1 nad +1 i 0 uznano za posiadające ujemne (niekorzystne) uwarunkowania zasobowe. Obszary w ocenach których wartości -1, +1 i 0 były takie same lub przeważało 0, uznane zostały za posiadające neutralne uwarunkowania zasobowe rolnictwa. W szeregowaniu wykorzystano dane Powszechnego Spisu Rolnego z 2002 roku¹². Pozwoliło to wyróżnić grupy obszarów (województw i powiatów) różniące się uwarunkowaniami zasobowymi do produkcji rolnej (posiadające korzystne, niekorzystne i neutralne uwarunkowania zasobowe do produkcji rolnej w skali kraju

¹² GUS, *Wybrane elementy sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003; J. St. Zegar (red.), *Zróżnicowanie regionalne rolnictwa*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003; Urząd Statystyczny w Poznaniu, *Użytkowanie gruntów, powierzchnia zasiewów i pogłowie zwierząt gospodarskich województwo wielkopolskie*, Wyd. Urzędu Statystycznego w Poznaniu, Poznań 2003; Urząd Statystyczny w Poznaniu, *Ważniejsze dane o podregionach, powiatach i gminach województwa wielkopolskiego*, Wyd. Urzędu Statystycznego w Poznaniu, Poznań 2003; Urząd Statystyczny w Poznaniu, *Wybrane elementy sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych; województwo wielkopolskie*, Wyd. Urzędu Statystycznego w Poznaniu, Poznań 2003; T. Witek, *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski*, [w:] Z. Szalczyk, *Zróżnicowanie warunków produkcji i zasobów rolnictwa w Wielkopolsce*, [w:] A. Czyżewski (red.), *Współczesne problemy agrobiznesu w Polsce*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2001.

(względem Polski) i regionu (względem Wielkopolski). W ten sposób wyodrębniono grupy województw i powiatów w Wielkopolsce różniące się uwarunkowaniami zasobowymi rolnictwa. Do regionów o korzystnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa należały województwa: pomorskie, kujawsko-pomorskie, warmińsko-mazurskie, wielkopolskie i opolskie, zaś powiatów: obornicki, gnieźnieński, średzki, śremski, gostyński, krotoszyński, rawicki. Grupę województw o neutralnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa względem Polski stanowiły regiony: zachodnio-pomorski, lubuski, dolnośląski, łódzki, mazowiecki, podlaski, lubelski, zaś powiatów w odniesieniu do Wielkopolski następujące powiaty: pільski, wągrowiecki, szamotulski, międzychodzki, poznański, grodziski, wolsztyński, kościański, wrzesiński, pleszewski, leszczyński, kolski, kępiński. Do województw o niekorzystnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa względem wzorca należały województwa: podkarpackie, śląskie, małopolskie i świętokrzyskie, a powiatów w Wielkopolsce: złotowski, czarnkowsko-trzcianecki, chodzieski, nowotomyski, słupecki, koniński, jarociński, turecki, kaliski, ostrowski, ostrzeszowski. Położenie na tych obszarach stanowiło kryterium grupowania indywidualnych gospodarstw rolnych. Dodatkowo zastosowano ich podział według typów produkcyjnych, klas wielkości obszarowych (w ha) i siły ekonomicznej (w ESU). Porównano średnie wskaźniki sytuacji finansowej dla całego okresu badawczego, czyli relacje dochodów do zadłużenia ogółem tych gospodarstw (zob. tab. 1–3).

4. SYTUACJA FINANSOWA GOSPODARSTW ROLNYCH Z OBSZARÓW RÓŻNIĄCYCH SIĘ UWARUNKOWANIAMİ ZASOBOWYMI ROLNICTWA W SKALI KRAJU I WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

4.1. WEDŁUG TYPÓW PRODUKCYJNYCH

Biorąc pod uwagę podział gospodarstw indywidualnych według typów produkcyjnych to w skali Polski najkorzystniejszą sytuacją finansową wykazywały się gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie krów mlecznych, a w szczególności te znajdujące się w województwach o relatywnie niekorzystnych uwarunkowaniach rolnictwa. Ich dochody z produkcji rolnej prawie 16-krotnie przewyższały zobowiązania (zob. tab. 1). Prawdopodobnie było to efektem najmniejszych inwestycji podejmowanych przez te gospodarstwa po integracji Polski z UE, względem gospodarstw wyspecjalizowanych w chowie krów mlecznych z obszarów o korzystniejszych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa w skali kraju.

Także w Wielkopolsce gospodarstwa wyspecjalizowane w tym typie produkcyjnym z obszarów o niekorzystnych uwarunkowaniach rolnictwa w skali regionu wielkopolskiego, miały korzystniejszą sytuację finansową niż gospodarstwa wyspecjalizowane w tym typie produkcyjnym, z obszarów o lepszych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa w skali regionu (zob. tab. 1).

Tabela 1. Średnie wskaźniki sytuacji finansowej w latach 2004–2012 indywidualnych gospodarstw rolnych FADN z obszarów różniących się uwarunkowaniami zasobowymi rolnictwa w skali kraju i regionu (w zł) według typów produkcyjnych

Wyszczególnienie	Uprawy polowe	Uprawy ogrodnicze	Uprawy trwałe	Krowy mleczne	Zwierzęta trawożerne	Zwierzęta ziarnożerne	Gospodarstwa wielokierunkowe
Uwarunkowania zasobowe w skali Polski							
korzystne	2,07	2,07	3,42	2,93	3,79	2,59	3,01
neutralne	3,19	2,54	1,44	3,30	1,64	3,27	4,01
niekorzystne	3,18	2,42	2,38	15,94	2,60	3,52	4,13
średnia dla kraju	2,81	2,34	2,42	7,39	2,68	3,13	3,71
Uwarunkowania zasobowe w skali Wielkopolski							
korzystne	2,39	* analiza niemożliwa	* analiza niemożliwa	2,90	* analiza niemożliwa	3,57	2,85
neutralne	2,06	3,99		1,80		2,88	3,49
niekorzystne	2,16	1,04		3,25		2,57	2,64
średnia dla regionu	2,20	-	-	2,65	-	3,01	3,00

* Ze względu na fakt, że gospodarstw wyspecjalizowanych w uprawach ogrodniczych na obszarach o korzystnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa w Wielkopolsce, a także wyspecjalizowanych w uprawach trwałych i w chowie zwierząt trawożernych na obszarach różniących się uwarunkowaniami zasobowymi rolnictwa w skali województwa wielkopolskiego był mniej niż 15, nie policzono dla nich wskaźników sytuacji finansowej. Było to zgodnie z wymaganiami ustawy o zbieraniu i wykorzystywaniu danych rachunkowych z gospodarstw rolnych., Ustawa z dnia 29 listopada 2000 r. o zbieraniu i wykorzystywaniu danych rachunkowych z gospodarstw rolnych, Dz.U. 2001 Nr 3 poz. 20, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20010030020>, [11.02.2017].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych FADN.

Jeśli chodzi o gospodarstwa o innych kierunkach produkcyjnych to zarówno dla kraju, jak i województwa wielkopolskiego posiadały one zbliżone wskaźniki sytuacji finansowej, kształtujące się na poziomie od 1,04 do 4,13 zł (zob. tab. 1). Dotyczyło to zarówno indywidualnych gospodarstw rolnych wyspecjalizowanych w produkcji roślinnej, zwierzęcej oraz gospodarstw łączących różne kierunki produkcji rolnej. Różnice w zakresie sytuacji finansowej pomiędzy gospodarstwami tych samych typów produkcyjnych z obszarów różniących się uwarunkowaniami zasobowymi rolnictwa w skali Polski, jak i Wielkopolski również nie były znaczące.

4.2. WZGLĘDEM WIELKOŚCI OBSZAROWYCH W HA

Wyniki analizy porównawczej wykazały, że w skali Polski gospodarstwa z województw charakteryzujących się niekorzystnymi uwarunkowaniami zasobowymi rolnictwa w skali kraju posiadały w latach 2004–2012 lepszą sytuację finansową

niż gospodarstwa z regionów o korzystniejszych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa. Dotyczyło to w szczególności gospodarstw małych, średnio małych i średnio dużych. Prawdopodobnie właściciele tych gospodarstw dokonywali zdecydowanie mniejszych pod względem nakładów finansowych, inwestycji niż rolnicy z pozostałych dwóch obszarów, czego efektem były względnie niższe wartości zadłużenia w stosunku do osiągniętych dochodów. Zjawisko to nie byłoby widoczne jeśli idzie o średnie wskaźniki sytuacji finansowej gospodarstw z regionu wielkopolskiego. W ich przypadku nie można zauważyć korzystniejszej sytuacji finansowej, w latach 2004–2012, gospodarstw z powiatów w Wielkopolsce o niekorzystnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa w skali regionu, względem gospodarstw z pozostałymi regionami. Niezależnie od obszaru posiadały one zbliżone wskaźniki sytuacji finansowej, jak pozostałe gospodarstwa, kształtujące się na poziomie od 1,98 do 3,13 zł. Na tej podstawie można powiedzieć, że inwestycje w tych gospodarstwach kształtowały się na zbliżonym poziomie, jak inwestycje w gospodarstwach z obszarów o korzystniejszych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa albo dochody z działalności rolniczej w tych gospodarstwach były niższe niż rolników, będących właścicielami gospodarstw z obszarów o korzystniejszych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa. Obie te sytuacje znajdowałyby odzwierciedlenie w podobnych wskaźnikach sytuacji finansowej gospodarstw z obszarów różniących się uwarunkowaniami zasobowymi rolnictwa, co miało miejsce w przypadku rolnictwa indywidualnego z Wielkopolski.

Wyniki analizy porównawczej nie wskazują również, że gospodarstwa większe obszarowo posiadają korzystniejszą sytuację finansową, przejawiającą się wyższymi wskaźnikami sytuacji finansowej niż gospodarstwa małe. Średni wskaźnik sytuacji finansowej dla gospodarstw bardzo dużych w Polsce wyniósł, w latach 2004–2012, 2,44 zł zaś dla gospodarstw bardzo małych ukształtował się na poziomie 1,97 zł. Zdecydowanie wyższe niż w gospodarstwach największych obszarowo wartości średniego wskaźnika sytuacji finansowej były w gospodarstwach małych (5 zł) i średnio małych (6,13 zł) – zob. tab. 2. Jeśli chodzi o Wielkopolskę to w gospodarstwach największych średnia wartość tego wskaźnika ukształtowała się na poziomie 2,69 zł, a w pozostałych klasach wielkości wynosiła nieznacznie więcej, gdyż od 2,75 zł w gospodarstwach dużych do 2,94 zł z gospodarstwami średnio małych. Wyniki analizy porównawczej zarówno dla ujęcia krajowego, jak i regionalnego nie potwierdzają więc hipotezy, że im większe obszarowo gospodarstwo rolne tym wyższe są jego wskaźniki sytuacji finansowej w stosunku do gospodarstw posiadających mniejszy obszar użytków rolnych. Przeprowadzone obserwacje dowiodły wręcz zależności odwrotnej, co może być efektem podjętych inwestycji przez gospodarstwa największe w latach 2004–2012, przez co ich wskaźniki finansowe nie odbiegały od wskaźników gospodarstw mniejszych obszarowo. Byłoby to zgodne z wynikami badań A. Grzelaka¹³ i A. Daniłowskiej¹⁴.

¹³ A. Grzelak, *Ocena procesów reprodukcji majątku...*, dz. cyt.

¹⁴ A. Daniłowska, *Mikroekonomiczne determinanty...*, dz. cyt.

Tabela 2. Średnie wskaźniki sytuacji finansowej w latach 2004–2012 indywidualnych gospodarstw rolnych FADN z obszarów różniących się uwarunkowaniami zasobowymi rolnictwa w skali kraju i regionu (w zł) według klas obszarowych

Wyszczególnienie	Bardzo małe (mniej niż 5 ha)	Małe (5 do 10 ha)	Średnio małe (10 do 20 ha)	Średnio duże (20 do 30 ha)	Duże (30 do 50 ha)	Bardzo duże (powyżej 50 ha)	
Uwarunkowania zasobowe w skali Polski							
korzystne	2,11	4,09	3,02	3,13	2,77	2,02	
neutralne	1,72	4,57	4,00	3,48	3,77	2,07	
niekorzystne	2,07	6,35	11,37	4,12	3,37	3,25	
średnia dla kraju	1,97	5,00	6,13	3,58	3,30	2,44	
Uwarunkowania zasobowe w skali Wielkopolski							
korzystne	analiza niemożliwa*	analiza niemożliwa*	2,94	3,54	3,38	2,06	
neutralne			2,76	2,41	2,19	4,02	
niekorzystne			2,75	3,13	2,65	2,68	1,98
średnia dla regionu			-	-	2,94	2,87	2,75

* Ze względu na fakt, że gospodarstw o wielkości mniejszej niż 5 ha w Wielkopolsce w niektórych latach było mniej niż 15 to, zgodnie z wymaganiami ustawy o zbieraniu i wykorzystywaniu danych rachunkowych z gospodarstw rolnych, nie policzono dla nich wskaźników sytuacji finansowej. Dotyczyło to również gospodarstw małych z obszarów o korzystnych i neutralnych uwarunkowania zasobowych w Wielkopolsce, Ustawa z dnia 29 listopada 2000 r. o zbieraniu i wykorzystywaniu danych rachunkowych z gospodarstw rolnych, Dz.U. 2001 Nr 3 poz. 20, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20010030020>, [11.02.2017].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych FADN.

4.3. WEDŁUG SIŁY EKONOMICZNEJ W ESU

Także wyniki analizy dotyczące sytuacji finansowej gospodarstw rolnych z obszarów różniących się uwarunkowaniami zasobowymi rolnictwa, zarówno w skali kraju, jak i regionu wielkopolskiego pokazały, że indywidualne gospodarstw rolne o większej sile ekonomicznej nie wykazywały się wyższymi średnimi dla lat 2004–2012 wskaźnikami sytuacji finansowej niż gospodarstwa o niższej sile ekonomicznej (zob. tab. 3). Wręcz wskaźniki sytuacji finansowej, biorąc pod uwagę zarówno ujęcie krajowej, jak i regionalne dotyczące Wielkopolski, w miarę zwiększania się wielkości ekonomicznej gospodarstw malały.

Prawdopodobnie większe inwestycje tych gospodarstw, po integracji Polski z UE, w stosunku do gospodarstw słabszych, znajdowało odzwierciedlenie, w relatywnie niskich wskaźnikach sytuacji ekonomicznej tych gospodarstw względem pozostałych. Wartości inwestycji w tych gospodarstwach względem gospodarstw z pozostałych klas wielkości ekonomicznej nie są jednak przedmiotem tej analizy i zagadnienie to wymaga odrębnych badań. W każdym razie na podstawie wyników analizy odrzucono hipotezę, głoszącą że im większe ekonomicznie gospodarstwo

Tabela 3. Średnie wskaźniki sytuacji finansowej w latach 2004–2012 indywidualnych gospodarstw rolnych FADN z obszarów różniących się uwarunkowaniami zasobowymi rolnictwa w skali kraju i regionu (w zł) według klas wielkości ekonomicznej

Wyszczególnienie	Bardzo małe (poniżej 8 tys. Eur)	Małe (od 8 tys. do 25 tys. Eur)	Średnio małe (od 25 tys. do 50 tys. Eur)	Średnio duże (od 50 tys. do 100 tys. Eur)	Duże (od 100 tys. do 500 tys. Eur)*
Uwarunkowania zasobowe w skali Polski					
korzystne	3,85	3,21	3,02	2,52	2,25
neutralne	3,56	3,80	3,95	2,70	2,37
niekorzystne	1,84	9,36	3,99	4,04	2,33
średnia dla kraju	3,08	5,46	3,65	3,09	1,54
Uwarunkowania zasobowe w skali Wielkopolski					
korzystne	analiza nie-możliwa*	2,37	2,05	2,48	2,43
neutralne		4,57	2,09	2,12	2,50
niekorzystne		2,14	2,37	2,27	1,98
średnia dla regionu	-	2,94	2,17	2,29	2,30

* klasyfikacja obejmuje również gospodarstwa bardzo duże (powyżej 500 tys. EUR), jednakże zarówno dla Polski, jak i Wielkopolski takie gospodarstwa występowały w liczebności mniejszej niż 15, dlatego zgodnie z wymogami ustawy o zbieraniu i wykorzystywaniu danych rachunkowych z gospodarstw rolnych nie policzono dla nich wskaźników sytuacji finansowej. W przypadku Wielkopolski było też mniej niż 15 gospodarstw w klasie poniżej 8 tys. EUR, czyli gospodarstw bardzo małych, co spowodowało że również dla nich nie policzono wskaźników sytuacji finansowej, Ustawa z dnia 29 listopada 2000 r. o zbieraniu i wykorzystywaniu danych rachunkowych z gospodarstw rolnych, Dz.U. 2001 Nr 3 poz. 20, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20010030020>, [11.02.2017].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych FADN.

rolne tym wyższe są jego wskaźniki sytuacji finansowej w stosunku do gospodarstw posiadających mniejszą siłę ekonomiczną. Z kolei gospodarstwa indywidualne z obszarów o niekorzystnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa w skali kraju wykazywały podobną (gospodarstwa średnio małe i duże) lub nawet lepszą (gospodarstwa małe i średnio duże) sytuację finansową niż gospodarstwa z regionów o korzystniejszych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa. Sytuacja taka występowała we wszystkich klasach gospodarstw za wyjątkiem klasy gospodarstw bardzo małych (zob. tab. 3). Można więc na tej podstawie powiedzieć, że gospodarstwa z województw o relatywnie niekorzystnych uwarunkowaniach rolnictwa wykazywały w latach 2004–2012 średnio wyższą zdolność do realizacji inwestycji niż gospodarstwa z regionów o korzystnych i neutralnych na tle kraju uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa. Tendencja taka nie występowała w skali województw wielkopolskiego. Tu z kolei, niezależnie od uwarunkowań zasobowych rolnictwa, zdolność gospodarstw do zaciągania zobowiązań była podobna. Nie zmieniała się ona również w zależności od klasy wielkości ekonomicznej, o czym świadczą podobne wartości średnich wskaźników sytuacji finansowej gospodarstw dla lat 2004–2012 w ujęciu regionalnym (zob. tab. 3).

5. PODSUMOWANIE

Przechodząc do konkluzji należy powiedzieć, że:

- Od sytuacji finansowej gospodarstwa rolnego zależy jego zdolność do reprodukcji prostej i rozszerzonej, czyli podejmowanie w nim inwestycji odtworzeniowych oraz powodujących zwiększenie zdolności wytwórczych. Mogą być one finansowane z kapitałów własnych, które stanowią zgromadzone w gospodarstwie rolnym środki finansowej lub z kapitałów obcych, czyli z kredytów i pożyczek.
- Zdolność do realizowania obu tych rodzajów inwestycji wynika z sytuacji finansowej gospodarstwa rolnego, a więc osiąganym w nim dochodów. W artykule zbadano, czy gospodarstwa rolne ze względu na kierunki specjalizacji, klasy wielkości obszarowej i ekonomicznej z obszarów różniących się uwarunkowaniami zasobowymi rolnictwa w skali kraju i regionu wielkopolskiego, różnią się wskaźnikami sytuacji finansowej.
- Uwzględniając podział indywidualnych gospodarstw rolnych według typów produkcyjnych wykazano, że najkorzystniejszą sytuację finansową w latach 2004–2012 posiadały gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie krów mlecznych z regionów o niekorzystnych uwarunkowaniach zasobowych rolnictwa. Podobna tendencja wystąpiła w skali województwa wielkopolskiego. Poza tym analiza uwzględniająca podział gospodarstw według typów produkcyjnych wskazała na brak istotnych różnic w sytuacji finansowej gospodarstw różnych typów produkcyjnych, a także z obszarów różniących się uwarunkowaniami zasobowymi rolnictwa zarówno w skali kraju, jak i regionu wielkopolskiego.
- Zarówno dla ujęcia krajowego, jak i regionalnego nie potwierdzono hipotezy, że im większe obszarowo gospodarstwo rolne tym wyższe są jego wskaźniki sytuacji finansowej w stosunku do gospodarstw posiadających mniejszy areał użytków rolnych. Przeprowadzone obserwacje dowiodły wręcz zależności odwrotnej, co mogło być efektem podjętych inwestycji przez gospodarstwa największe w latach 2004–2012, przez co ich wskaźniki finansowe nie odbiegały od wskaźników gospodarstw mniejszych obszarowo.
- Dowiedziono również, że wskaźniki sytuacji finansowej, zarówno w ujęciu krajowym, jak i regionalnym, malały w miarę zwiększania się wielkości ekonomicznej gospodarstw. Odrzucono więc hipotezę, głoszącą że im większe ekonomicznie gospodarstwo rolne tym wyższe są jego wskaźniki sytuacji finansowej w stosunku do gospodarstw posiadających mniejszą siłę ekonomiczną.
- W efekcie wyniki badań pozwoliły na odrzucenie hipotezy głoszącej, że im większe obszarowo (ha) lub ekonomicznie (ESU) gospodarstwo rolne tym wyższe są jego wskaźniki sytuacji finansowej w stosunku do gospodarstw posiadających mniejszy areał użytków rolnych lub siłę ekonomiczną.

BIBLIOGRAFIA

- Czerwińska-Kayzer D., *Rola inwestycyjnych kredytów preferencyjnych w przemianach strukturalnych rolnictwa indywidualnego*, Niepublikowana rozprawa doktorska przygotowana w Akademii Rolniczej w Poznaniu w 2001 roku.
- Czubak W., *Nakłady inwestycyjne w rolnictwie polskim w kontekście wdrażania Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej*, [w:] Czyżewski A. (red.), Klepacki B. (red.), *Problemy rozwoju rolnictwa i gospodarki w pierwszej dekadzie członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, PTE, Warszawa 2015.
- Daniłowska A., *Mikroekonomiczne determinanty zaciągania kredytów przez gospodarstw indywidualne w Polsce*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2005, t. VII, z. 4.
- Foriańczyk Z., Mańko S., Osuch D., Płonka R., *Wyniki Standardowe 2013 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN Część I. Wyniki Standardowe*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2014.
- Grzelak A., *Determinanty zasobowe procesów reprodukcji majątku gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość rolną (FADN)*, „Rocznik Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2015, t. XVII, z. 2.
- Grzelak A., *Ocena procesów reprodukcji majątku gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość rolną (FADN)*, „eZagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2014, t. 340 nr 3.
- <http://www.ierigz.waw.pl/prace-badawcze/fadn>, [14.02.2017].
- Kata R., *Problem wykorzystania kredytu bankowego w finansowaniu rolnictwa w Polsce i w innych krajach Unii Europejskiej*, „Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia” 2010, nr 3.
- Kusz D., *Inwestycje produkcyjne w gospodarstwach rolniczych korzystających ze wsparcia finansowego Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2013, nr 103.
- Kusz D., Gędek S., Kata R., *Egzogeniczne uwarunkowania inwestycji w rolnictwie polskim*, [w:] Czyżewski A. (red.), Klepacki B. (red.), *Problemy rozwoju rolnictwa i gospodarki narodowej w pierwszej dekadzie członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, PTE, Warszawa 2015.
- Sobczyński T., *Ocena możliwości rozwojowych gospodarstw rolniczych Unii Europejskiej na podstawie inwestycji netto w latach 1998–2008*, „Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis, Oeconomica” 2011, nr 291.
- Śmiglak-Krajewska M., Just M., *Inwestycje rzeczowe w gospodarstwach rolnych w województwie wielkopolskim w latach 2009–2011*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2013, nr 103.
- *Użytkowanie gruntów, powierzchnia zasiewów i pogłowie zwierząt gospodarskich województwo wielkopolskie*, Wyd. Urzędu Statystycznego w Poznaniu, Poznań 2003.
- *Ważniejsze dane o podregionach, powiatach i gminach województwa wielkopolskiego*, Wyd. Urzędu Statystycznego w Poznaniu, Poznań 2003.
- Witek T., *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski* [w:] Szalczyk Z., *Zróżnicowanie warunków produkcji i zasobów rolnictwa w Wielkopolsce*, [w:] Czyżewski A. (red.), *Współczesne problemy agrobiznesu w Polsce*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2001.

- *Wybrane elementy sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003.
- *Wybrane elementy sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych: województwo wielkopolskie*, Wyd. Urzędu Statystycznego w Poznaniu, Poznań 2003.
- Zegar J. St., *Strategie polskiego rolnictwa po akcesji do UE*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2003, nr 3.
- Zegar J. St. (red.), *Zróżnicowanie regionalne rolnictwa*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2003.

FINANCIAL SITUATION OF INDIVIDUAL FADN FARMS FROM AREAS WITH DIFFERENCES IN CONDITIONS OF RESOURCES-SIMILARITY AND DIFFERENCES¹⁵

Summary: The aim of the article was to determine the differences and similarities in the financial situation of individual FADN farms, by their product types, area size classes expressed in hectares of agricultural land (ha) and economic size (ESU). In the first part of the article were the definition of the financial situation of farms reviewed. Next the voivodships in Poland and counties in Wielkopolska were grouped into areas that differed in conditions of resources. Then were compared the indicators of the financial situation of farms from these areas according to their types of production, size classes and economic classes in ESU. Based on the results of the analysis, the hypothesis was rejected that the bigger farms (ha or ESU) have higher indicators of financial situations than relative smaller farms.

Key words: financial situation, agriculture, resources.

*Dr Katarzyna Smędzik-Ambroży
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
Katedra Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej
e-mail: katarzyna.smedzik-ambrozy@ue.poznan.pl*

¹⁵ The project was funded with the means of the National Science Centre awarded based on decision No. DEC-2012/07/D/HS4/01601.